הרב ראובן הילר

הפרשת תרומות ומעשרות מ"חוביזה" (חלמית)*

שאלה

בגינתנו צומחת "חוביזה" (חלמית) שבאה עם הרוח ולא נזרעה על ידינו, ואנחנו נוהגים להכינה ולאוכלה. האם צריכים אנחנו להפריש מזה תרו"מ, או כיון שהוא בא מן ההפקר – פטור מתרו"מ?

תשובה

המשנה במסכת תרומות (פ"א מ"ה) פוטרת הפקר מתרו"מ וכך נפסק גם ברמב"ם (הל' תרומות פ"ב הי"א):

"וכן ההפקר פטור מן התרומה ומן המעשרות ..."

לפטור העקרוני של הפקר מוסיף הרמב"ם בהל' י"ח:

"וכן במעשרות, דברים שאין דרך רוב בני אדם לזורעם בגינות ובשדות, אלא חזקתן מן ההפקר, פטורים מן התרומה ומן המעשרות, כגון השום בעל בכי וכו' וכיוצא בהן".

יש לעיין מהי כוונת הרמב"ם: האם כוונתו שירקות אלו אעפ"י שגדלים בגינה פרטית, כיון שלא זרעם בעצמו, לעולם הם פטורים מתרו"מ, או שכוונתו שירקות אלו חזקתם שבאו מן ההפקר? כלומר, משמעות החזקה היא, שאם ראינו מישהו המוכר ירקות אלו בשוק מותר לאוכלם ללא הפרשת תרו"מ, כיון, שברור שהמוכר קטף אותם מן ההפקר (וכך רוצה הרב רוזנטל לפרש בכרם ציון אוצר התרומות הלכות פסוקות עמ' ע"ו הערה ג').

הנ"מ בין שני הפירושים ברמב"ם תהיה לשאלתנו. מחד החלמית גדלה בגינה פרטית, ומאידך מקורה מן ההפקר, והיא גדלה בלא שמישהו זרע אותה.

צריך להוסיף שגם אי יאמר כהסבר השני ברמב"ם, דהיינו, שהקונה בשוק יכול לסמוך על העובדה שחזקתן של ירקות אלו שמקורם מן ההפקר ופטורים מתרו"מ, עדיין יש מקום להסתפק מה דינם של ירקות אשר אין רגילים לזורעם וגדלים לבד בגינה: האם פטורים מטעם הפקר, או שמא חייבים כיון שבעל הגינה מעונין בהם.

* חוביזה היא השם העממי של ירק זה דמוי לחם (לחם בערבית: חוביז). ירק זה ממשפחת החלמיתיים מסוג MALVA. ירק זה מוזכר במשנה כלאיים פ"א מ"ח: "אין נותנים זרע דלעת לתוך החלמית שתהא משמרתו מפני שהוא ירק בירק".

נראה לי לומר שדינו של מקרה זה דומה לדין הרמב"ם (הל' זכיה ומתנה פ"א ה"ב; וכך נפסק גם בשו"ע חו"מ סי' רע"ג סעי' י"א – י"ג), לגבי דגים הגדלים בנחלים, שהם הפקר, וכל הקודם וצד אותם – זכה בהם. במקרה שהנחל עובר בתוך שדה חברו ברור שאסור להיכנס ללא רשות לשדהו. אם הוא נכנס לשדה חברו ללא רשות וצד את הדגים יש להבחין אם בעל השדה משמר את שדהו אם לאו. אם הוא משמר את שדהו – הדגים גזולים בידו, וחייב להחזירם. אם השדה אינה שמורה, אעפ"י שאסור להיכנס לשדה חברו ללא רשות, כיון שהדגים הינם הפקר – זכה בהם.

גם בנד"ד דין החלמית כאותם דגים, וגם כאן יש להבחין בין מקרה שהגינה גדורה ומקפידים שאנשים זרים לא יקחו את החלמית ובין מקרה שאין מקפידים שאנשים זרים יקחו אותה. במקרה הראשון הרי פקע ממנה שם הפקר וחייבת בתרו"מ. במקרה השני שאין מקפידים על אנשים זרים, נשארת החלמית בכלל הפקר ופטורה מתרו"מ.

ראיה נוספת לסברא זו ניתן להביא מהגמ' בריש פסחים (ו' ע"ב):

> "סופי תאנים ומשמר שדהו מפני ענבים, סופי ענבים ומשמר שדהו מפני מקשאות ומפני מדלעות, בזמן שבעה"ב מקפיד עליהם – אסורים משום גזל וחייבים במעשר, ובזמן שאין בעה"ב מקפיד עליהם – מותרין משום גזל, ופטורין מן המעשר".

הלכה זו, המובאת בגמרא נפסקה גם ברמב"ם (הל' מעשר פ"א הי"ב). רואים א"כ בפירוש, שדבר שאין רגילים להקפיד עליו כגון סופי הענבים (ענבים בודדים שנשארו לאחר הבציר) שלא משתלם לאוספם מן העץ – פטורים מתרו"מ אף אם השדה גדורה כדי לשמור מקשאות ומדלעות שבה. אם בעל הפרדס מעוניין גם בשמירה על סופי הענבים – חייבים בתרו"מ. ומכאן ניתן גם ללמוד לנידון דידן**:

סיכום

דין החלמית כדין הפקר ופטורה מתרו"מ כי אין מקפידים עליה בדרך כלל וגם אין משמרים אותה. אם אדם מסויים מקפיד עליה ולא מתיר לאנשים אחרים לקוטפה – לגביו אינה הפקר וממילא חייבת בתרו"מ.

** מהגמ' בריש פסחים משמע שאם השדה גדורה כדי לשמור על המקשאות והמדלעות אך אינו מקפיד על סופי הענבים – פטור מתרו"מ. אך ברמב"ם בהל' זכיה ומתנה משמע שאם החצר משתמרת – הדגים אינם הפקר מפני שהחצר זוכה לו. ויש להבחין בין דגים שבסתמא רוצה אותם ולכן החצר זוכה לו, לבין סופי תאנים שבסתמא אינו רוצה בהם, (ועי' מח' בין רש"י שסובר שסופי תאנים לא יתבשלו עולמית לבין הרמב"ם שמדובר על תאנים שנשארו בפרדס ואין בהם שום פגם, ועי' גם מח' בפי' נובלות תמרה ברכות ל' ע"ב ודמאי פ"א מ"א ד"ה בנות שוח). ועי' ריש ערלה שיש הבדל בין פירות שבסתמא חייבים בתרו"מ לבין פירות שבסתמא אין נאכלים וצריך כוונה חיובית כדי לחייבם בתרו"מ כדין הקלין שבדמאי – ריש דמאי, ועי' שם מח' ר' יוחנן וריש לקיש בירושלמי ריש דמאי, שלר' יוחנן הקלין שבדמאי – פטורים מתרו"מ גם בודאי, ולהלכה נפסק כר' יוחנן, ולכן לע"ד החלמית בסתמא אינה חייבת בתרו"מ, אא"כ מתכוון לגדלה כדי לאוכלה. הערת עורך (י.פ.)